

Nordisk rättshistoria och den globala utmaningen

Avslutande kommentarer

2. Nordiska rättshistorikermötet, Oslo den 22 – 24 april 2015

Kjell Å Modéer

Det är dags att summera tre dagar av nordisk rättshistorisk debatt i Oslo i april 2015. Kontexten är viktig, det vet vi, och här i Professorsboligen i Universitetsparken har våra norska värdar på ett utmärkt sätt satt tonen för de här dagarna och hjälpt oss att gemensamt finna ett välklingande septimaackord under tre dagars intressanta presentationer och diskussioner av genomgående hög klass.

Gårdagens första session behandlade rättshistoriens nuvarande ställning vid de nordiska juridiska fakulteterna. Alla verkade vara ense om att marknadsekonomins matriser och rättens transnationella förändringar sätter sin prägel på juristutbildningen generellt sett, men samtidigt har vår tids kritiska rättsvetenskap i hög grad bidragit till ett förvetenskapligande av juridiken som också kommit rättshistorien till godo. Mia Korpiola framhöll, att det i denna nya kontext är viktigt att ge studenterna en förklarande rättshistoria, som ger utrymme för att introducera främmande rättskulturer, som bidrar till inläring av juridiskt tänkande, och som ger mer av färdigheter och kritiskt tänkande än av historisk encyklopedisk kunskap. Hon beklagade med rätta, att vi lever i fakultetsmiljöer där den rättsliga praktiken överskuggar teorin, och där praktikerna inte ser någon särskild nytta med rättshistoria. Max Lyles såg däremot de praktiska perspektiven och de positivrättsliga ämnena som rättshistoriens viktigaste uppgift och angelägna målgrupper för oss rättshistoriker.

Vi lämnade den sessionen med ett antal obesvarade öppna frågor – som alltid när vi diskuterar ämnets ställning: Hur ska vi bearbeta och utveckla våra interna diskurser, och hur ska vi bygga upp och utveckla öppna och dynamiska rättshistoriska miljöer vid våra juridiska fakulteter? Och hur får vi tid till forskning i en utbildningsmatris som inte bara kräver undervisning utan också innebär alltmer betungande administrativa uppgifter. När vi blickar ut över de rättshistoriska seminarierna vid fakulteterna kan vi bara med avund beundra vad Dag Michalsen har skapat här i Oslo på *Rettshistorisk samling*. Legendariskt är fortfarande Sten Gagnérs seminarium i München som blev en

plantskola för en hel generation av tyska rättshistoriker. Det är genom regelbundna veckoseminarier man skapar förutsättningar för en kreativ och öppen forskningsmiljö. Det rättshistoriska seminariet bidrar till att skapa både optimism och tillväxt i våra fackliga miljöer. Vi har funnit en bra förebild här i Oslo!

Domstolstemat

Ett dominerande huvudtema för de här dagarna har varit domstolar, domstolar som institutioner med domare som rättsbildare och maktutövare. Det är ett omfattande rättshistoriskt tema i vår tid, präglad av förrättsligande och judikialisering. Samtidigt är temat både utmanande och angeläget.

Tveklöst har domstolarna i vår tid med dess transparenta rättskulturer blivit ett alltmer frekvent forskningsområde för oss rättshistoriker. Domstolsforskningen ute i Europa har å andra sidan en lång efterkrigstradition. Den judiciella revolutionens viktiga institutioner från tidig-modern tid i Tyskland, Frankrike och Nederländerna fick en hel generation av rättshistoriker under efterkrigstiden att starta stora projekt om de högsta domstolarnas organisation, förfarande och professionalisering. Också i Norden har vi ett par exempel: Den danska Højesterets 300-årsjubileum 1961 resulterade i en betydande minnesskrift i två band,¹ och i Sverige fick vi en omfattande torso av Svea Hovrätts historia som utkom till 350-årsjubiléet 1964.² Forskningsresultaten den gången framstår utifrån dagens rättsvetenskapliga position som till stor del föråldrade tidsdokument. I våra senmoderna forskningsmiljöer är det helt andra och nya perspektiv som växer fram och som behandlas med nya metoder.

Serge Dauchys aktuella internationella projekt i Lille om de tidigmoderna domarna har inte bara de europeiska domarkårerna i fokus utan inkluderar också kolonialiseringens domare och domstolar ur ett globalt perspektiv.³ Till Svea hovrätts 400-års jubileum 2014 har Mia Korpiola redigerat en antologi med uppsatser, som alla bygger på primärforskning, och som kunnat revidera och komplettera bilden från 1964.⁴

¹ Povl Bagge, Jep Laursen Frost & Bernt Hjejle (red.), Højesteret 1661 – 1961, 2 Bd, København: G E C Gads Forlag 1961.

² Sture Petrén, Stig Jägerskiöld & Tord O:son Nordberg, Svea hovrätt. Studier till 350-årsminnet. P.A. Norstedts: Stockholm 1964.

³ Serge Dauchy, Centre d'Histoire Judiciaire UMR 8025, Université Lille 2, France.

⁴ Mia Korpiola (red.), The Svea Court of Appeal in the Early Modern Period: Historical Reinterpretations and New Perspectives, Rättshistoriska studier, Bd 26, Stockholm 2014.

Samtidigt har ni här i Norge lyckats med att först i Norden slutföra ett omfattande domstolsprojekt om den Norska Høyesteretts historia från 1814 till våra dagar i tre band,⁵ och där ju Jørn Sunde, som just färdigställt det tredje och avslutande bandet, i går gav en skicklig och klagörande jämförelse mellan den norska modellen och de i de övriga nordiska länderna. Presentationen väckte också frågan om vi har en egen nordisk *Sonderweg* beträffande vårt rättsväsende, och då inte bara beträffande de högsta domstolarna utan också beträffande konfliktlösningsmodeller och lekmännens roll som Pia Letto-Vanamo antydde i sin presentation.

Därtill kommer att norska rättshistoriker också behandlat domstolarna i det nu slutförda omfattande projektet om den norska författningens historia i anledning av 200-årsjubiléet 2014. Det projektet har resulterat i sex gedigna antologier. En närmast otrolig prestation, som därutöver dessutom kompletterats med ett antal mindre men betydelsefulla off-springs i serien *Oslo Studies in Legal History*. Följden har blivit att vi nordiska rättshistoriker sugas med in i den här häftiga norska forskningsintensiteten. Nyckelord som konstitutionalism, lagstiftning och domstolar har dominerat diskussionerna de här dagarna – oavsett att temana har skiftat i tid och rum.

Domarnas krig mot orätten

Men nu till den diskuterade tematiken. Dag framhöll i sin inledning att man ville sätta tonen på mötet genom att presentera ny forskning om domstolarna. Det var ett lyckokast! Hans Peter Graver imponerade med en både spännande analys och kristallklar stringens i sitt föredrag om Domarnas krig under den tyska ockupationen.⁶ Både hans föredrag och de tre kommentatorerna blev en samtidigt en påminnelse om en av rättshistoriens uppgifter i vår tid: Att påminna om ”Kampen om rätten”, att påminna om rättens nederlag, om orätten samt den hypotetiska och kontrafaktiska frågan hur vi dagens jurister skulle ha handlat under Besaettelsen i Danmark, under den norska Ockupationen, i finska krigstider eller under den svenska Beredskapstiden. I den tyska historikerstriden på 1980-talet blev ett av de axiom man kondenserade fram ur den omfattande rättshistoriska litteraturen om rättsförhållandena under det tredje riket, att vi jurister endast har möjlighet att påverka den politiska situationen så länge som vi

⁵ Nils Rune Langeland, Siste ord. Høysterett i norsk historie 1814 – 1965, Bind 1, Cappelen: Oslo 2005; Erling Sandmo, Siste pord. Høyesterett i norsk historie 1814 – 1965, Bind 2, Cappelen: Oslo 2005.

⁶ Hans Peter Graver, *Judges Against Justice: On Judges When the Rule of Law is Under Attack*, Springer Verlag: Berlin-Heidelberg 2014.

lever i en demokrati, i den totalitära staten är det försent. Det är ett viktigt budskap, som vi rättshistoriker har att förmedla till dagens unga jurister, och därmed överbringa en förförståelse om "Hur skulle jag själv ha gjort i samma situation?", eller "Det kunde ha varit jag!". Kunskapen om juristernas anpassningskulturer, som den rättshistoriska forskningen har producerat, fick genom domstolstemat en pragmatisk legitimitet.

De rättsliga uppgörelserna i Danmark och Norge skilde sig åt. De högsta domstolarnas kommunikation likaså. Ditlev Tamm noterade, att den norska rättsuppgörelsen var betydligt mer brutal än den danska. I Norge var juristerna inte beredda på att handlägga denna typ av straffrätt. Och intresset att följa Nürnbergrättegången var minimalt i Norge hade Willy Brandt noterat i Arbejderbladet. Harald Espeli framhöll i sin presentation om processerna mot landsförrädarna, att situationen blev till slut så pragmatisk, att dödsdomarna upphörde, när exekutionspatrullerna på Akershus vägrade att ställa upp och döda sina landsmän.

Johan Hirschfeldt pekade i sin kommentar till Hans Peter på memoarlitteraturens dokumentation av den rättsliga förändringen genom Hitlers maktövertagande. Han tog exemplet med Sebastian Haffners beskrivning i "*En tysk mans historia*" av mentalitetsförändringen i Kammergericht våren 1933, där Haffner då tjänstgjorde som "Referendar". Haffner noterade hur den från början nästan omärkliga förändringen smög sig på och plötsligt helt hade förändrat domstolens inre kultur.⁷ Kommentarererna lärde oss hur viktigt det är att identifiera de rättskulturella gråzonerna, och att detta är en forskningsdimension vi fortsatt måste identifiera och utforska. Det handlar om domarkulturens inre mentalitetsförändringar, vilka också Jörn Sunde i sin forskning försökt hitta genom intervjuer med de nu levande norska høyesterett-domarna. Denna immanenta uttalade domarkultur bygger på det som Martin Sunnqvist kallade för "domarnas inre oavhängighet". Det finns anledning erinra om Thomas Mathiesens "rättsliga superstruktur", i vilken de högsta domstolarna utgör superstrukturens kärna och "ypperste representantskap".⁸ Lars Björne kompletterade bilden med sin presentation av de finska hovrätternas politisering från autonomitiden via inbördeskriget till vinterkriget, och visade också på hur devisen "under kriget tystnar lagarna" tillämpades. Vasa hovrätt slutade med sitt visa motstånd mot den politiska

⁷ Sebastian Haffner, *Geschichte eines Deutschen. Die Erinnerungen 1914 - 1933*, Deutscher Taschenbuch Verlag: München 2000, 187 ff.

⁸ Thomas Mathiesen, Høyesterett - superstruktur med skjør autoritet, *Kronikk*, Aftenposten 25.11.1997

övermakten, när den hotade att skjuta dess domare! Tveklöst har vi identifierat ett spännande forskningsfält rörande domare och domstolar, som vi hittills bara skrapat på ytan.

Vi kan i dag behandla nya perspektiv på domare och domstolar på ett mer förutsättningslöst sätt än vad man kunde göra på 1970- och 80-talen. Då blev uppgörelsen med det förflutna samtidigt en uppgörelse med föräldragenerationen. I dag är perspektiven mer klargörande och förklarande. I dag har vi ett annat förhållande till "det pinsamma", "det pinlige", till vad som hände med "the cowards", anpasslingarna. Samtidigt har vi något att lära ut om denna orättsperiod till framtidens jurister. Det är en viktig pedagogisk uppgift.

Fredrik Thomasson väckte i morse i diskussionen frågan, "Vad är det som gör att just juristerna är så säregna att de hela tiden framhålls och diskuteras; finns det inte bättre kategorier att utgå från än professionerna, när vi analyserar rättskulturella frågor rörande domstolar och domare?" Det är mycket möjligt, men jag tror att professionsforskningen är viktig för utforskande av juristkulturer, juristers kunskapsstrukturer och för deras interna identitet. Jurister har alltid haft förebilder, idealistiska och ideologiska. Hans Petter Grave underströk ju i debatten att vi jurister "Vi måste finna fram de goda exemplen". Traditionellt har Johan Ludvig Runebergs "Landshövdingen" lyfts fram som en sådan gemensam ikon; men det finns säkert fler, Andreas Cervin i Sverige och Paal Bergh i Norge är bara två exempel.

Jörn Sunde visade på de utomordentligt djupa strukturer vi har i de nordiska domarrollerna: Från Jerusalem till 1274 års norska landslag och vidare via Olaus Petri domarregler till våra gällande processlagar.

I det avseendet är det viktigt att framhålla den medeltida rätten, som inte fått någon större plats i programmet den här gången. Helle Vogts presentation om de danska klosternas jordkonflikter visade hur man med det äldre diplomatiematerialet i dag kan nå nya och viktiga forskningsresultat om klerkernas konfliktlösningsmodeller och samtidigt hur kvalificerat forum- och jurisdiktionsfrågorna behandlades av det tidiga 1200-talets jurister. Hoppas det blir plats för mer ny medeltidsforskning i Köpenhamn!

En sak som varit mycket berikande här i Oslo är att våra diskussioner tillförts perspektiv genom presentationer och inlägg av både historiker och företrädare för rättsliga discipliner utanför rättshistorikernas krets. Dessutom har diskussionerna spånt över generationerna. I går dök Nils Christie upp när vi diskuterade processerna mot

norska landsförrådare och de ansvariga för tvångsarbete, och plötsligt fick vi en *oral-history* presentation med förmedling av anekdoter rörande Johs Andenes erfarenheter av landsförräderi-processerna. Och sen kom Kirsti Ström Bull och förmedlade tillkomsten genom Carsten Smith av den norska domstolsadministrationens emancipation på 1990-talet inom ramen för de då aktuella europeiska författningsreformerna efter murens fall. Också Johan Hirschfeldt har med sin breda erfarenhet av modern svensk lagstiftning och sin djupa kunskap i stats- och processrätt i hög grad berikat diskussionerna och därigenom också förmedlat den levande rättshistorien.

Den nordiska rättshistoriens historiografi 1950–2015: Norden och Europa

Nordisk rättsvetenskaps senmoderna historia väntar på att bli skriven. Lars Björnes livsverk för oss fram till 1950.⁹ Det innebär, att 65 år av oskriven och obearbetad juridisk vetenskapshistoria ligger framför oss! Jag menar att vi nordiska rättshistoriker ska börja planera denna viktiga volym, som ska beskriva den viktiga renässansen och transformeringen av nordisk rättsvetenskap från modernitet till senmodernitet, från den nationella välfärdsstaten till det globala rättighetssamhället, från en monolitisk positivistisk och rättsrealistisk rättskultur till vår tids präglad av mångfald och vetenskaplig transparens. Och denna nya volym rörande utvecklingen av den moderna och senmoderna rättsvetenskapen i Norden ska skrivas av den unga generation av rättshistoriker som sitter här i auditoriet!

För rättshistoriens vidkommande slutar vår dokumenterade kunskap om vår egen rättshistoriografi åren kring 1960. Det var då en helt ny generation av unga nordiska rättshistoriker gjorde sin entré. Erik Anners hade disputerat i rättshistoria redan 1952, Per-Edwin Wallén och Yrjö Blomstedt disputerade 1958, Sten Gagnér 1960, Göran Inger 1961, och Gudmund Sandvik ett par år senare 1965. De utgjorde den första efterkrigsgenerationen av nordiska rättshistoriker, som efter kriget kunde resa ut i Europa, och som också följdriktigt närmade sig den rättshistoriska forskningen ur ett europeiskt perspektiv. Flera av dem utnyttjade kontinental-europeiska arkiv, medeltiden var för dem den djupstrukturella kontexten. I det avseendet utgjorde de fortfarande en sista länk till Carl Johan Schlyters och Karl von Amiras tradition. Det var

⁹ Lars Björne, Den nordiska rättsvetenskapens historia, Del 1-4, Rättshistoriskt bibliotek: Stockholm 1995–2007.

som Gösta Hasselberg uttryckte det, varje rättshistorikers stigma att söka finna något fel hos Schlyter.¹⁰

För den generationen av nordiska rättshistoriker var tyska fortfarande första främmande språk. Följdriktigt åkte de flesta av dem också regelbundet till de tyska rättshistorikerdagarna. Gudmund Sandvik vägrade på grund av sina upplevelser under ockupationen av principiella skäl att sätta sin fot på tysk jord. Men Sten Gagnér, den glade dalmasen som blev professor i München i mitten av 1960-talet, uppmanade oss att åka dit. "Där är vi som en enda stor familj", sa han. Och det stämde verkligen. Där mötte vi nordiska rättshistoriker våra tyska kusiner, inte minst bland germanisterna, som kände ett särskilt ansvar som förvaltare av den nordgermanska traditionen. På 1960-talet var det främst Bernhard Rehfeld, Klaus von See, Gerhard Schmidt och Dieter Strauch, som spände över närmre tre generationer och som upprätthöll arvet från Amira och Maurer.

Det fanns samtidigt i rekonstruktionen av Europa efter kriget en inbyggd universalism, arvet från Rom och den franska upplysningen hos dem som ville vara med och skapa det nya Europa. Paul Koschakers arbete "*Europa und das römische Recht*" 1947 blev det katalyserande arbetet. Harmonisering och likheter genom reception präglade forskningsperspektiven inte bara för den komparativa rättens representanter utan också för rättshistorikerna. Det var i den andan som Max Planck Institutet för europeisk rättshistoria i Frankfurt/Main grundades 1964 med Helmut Coing som institutets förste direktor.¹¹ Konrad Zweigert på Institutet för internationell privaträtt och komparativ rätt i Hamburg verkade i samma europafixerade *Zeitgeist*. Den tidens konstruktivism med rättskretsar och rättsfamiljer tillkom utifrån den då rådande geopolitiska Europakartan.

***Vestvendingen* – Norden och USA**

Under efterkrigstiden nådde successivt de alternativa och kritiska rättsvetenskapliga perspektiven från USA också Norden.¹² Den sk. *Vestvendingen*, som hade följt i andra

¹⁰ Gösta Hasselberg, Rättshistoriens dilemma, Rättshistoriska studier Bd III, Lund 1969, 298 ff.

¹¹ Thomas Duve, German Legal History: National Traditions and Transnational Perspectives, *Max Planck Institute for European Legal History Research Paper Series No. 2014-05, Rechtsgeschichte – Legal History* 22/2014.

¹² Juhana Mikael Salojärvi, A Menace to Society: Radicalism and Legal Scholarship in the United States, Scandinavia and Finland, 1965-1980, [Academic dissertation], Faculty of Law: University of Helsinki, Helsinki 2013

världskrigets spår,¹³ förde, som Sverre Flaatten visade i sitt intressanta anförande, in amerikanska perspektiv, både sociologiska och politiska, *law and society* och *critical legal studies*. Även om Max Webers rättsociologi hade en historisk dimension, som väl etablerade sig i USA, fick den inte sin motsvarighet i den nordiska rättsociologin. Det blev istället den socialhistoriska forskningen och dess intresse för domboksmaterialet som kom att förena historiker och jurister.¹⁴

Också Ragnhildur Helgadóttirs bidrag om domstolar och grundlagsfrågor i Island gav intressanta inblickar rörande de statsrättsliga influenserna från amerikansk författningsteori. Redan före andra världskriget, närmare bestämt åren efter Franklin D. Roosevelts "*court-packing-reform*" (1937–40) innehöll *Tidsskrift for Rettsvitenskap* tjugosju bidrag om amerikansk rättshistoria och grundlagspraxis. Men det var professorerna – inte domarna – som läste dessa uppsatser om amerikansk författningsrätt. I domstolarna talade domarna internt med sina kolleger. Ragnhildur använde en kronologi med Duncan Kennedys modell som förebild,¹⁵ vilken för hennes tema börjar med "*classical legal thought*" (1880-1935) och slutar med rättighetsparadigmet (1960-2000).

Från modernitet till senmodernitet

Jag har velat lyfta fram det här kronologiska perspektivet för att visa på vår egen tid och förändringen i förhållande till äldre rättshistorisk forskning. Det var på 1970-talet ett helt nytt forskningsparadigm som tonade fram för oss, som då var unga rättshistoriker. Det gällde vårt förhållande till både tid och rum. Den förändringen kom ju också klart till uttryck i debatten om nordisk rättshistoria vi hade i går.

Först förändringen av tidsperspektivet:¹⁶ Jag tillhör själv tillsammans med Ditlev Tamm och Claes Peterson i det avseendet en pionjärgeneration. Vi bröt oss ur det dominerande medeltida forskningsparadigmet och disputerade på avhandlingar med

¹³ Kjell Å Modéer, *When the Wind Turned from South to West. The Transition of Scandinavian Legal Cultures 1945 – 2000*. In print 2015.

¹⁴ I Sverige främst Eva Österberg, Jan Sundin och Marja Taussi-Sjöberg samt bland rättshistorikerna Rolf Nygren.

¹⁵ Duncan Kennedy, *Three Globalizations of Law and Legal Thought: 1850–2000*, i: David Trubek and Alvaro Santos (red.), *The New Law and Economic Development. A Critical Appraisal*, Cambridge University Press (2006).

¹⁶ Jfr Thomas Duve, *European Legal History – Concepts, Methods, Challenges*. I: Thomas Duve, *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches. Global Perspectives on Legal History*, Vol. 1, Max Planck Institute for European Legal History, Frankfurt/M. 2014, 41 ff.

temata från tidig modern och modern tid. Vi hjälpte till att öppna de kronologiska dammluckorna. I dag förs rättshistorien fram till i dag.

En viktig del i den förändringsprocessen har underdisciplinen *Juristische Zeitgeschichte* varit. Det växte fram med Michael Stolleis och rättshistorikerna i Frankfurt som initiativtagare åren kring 1980. "Historikerstriden" 1987 och uppgörelsen med det nära förflutna engagerade i hög grad efterkrigstidens rättshistoriker och gav legitimation till denna i dag så viktiga forskningsdisciplin.

Efter hand har rättshistorien också fått sina subjektiva uttolkare. Varje forskare väljer sina källor, sina problem och metoder. Det fick sin bekräftelse med Hans Hattenhauers omfattande arbete *Europäische Rechtsgeschichte*.¹⁷ Detta arbete möttes med amper kritik från hans tyska kolleger för dess brister och luckor,¹⁸ fram till dess Michael Stolleis i en anmälan med rätta konstaterade, att detta var ju Hattenhauers europeiska rättshistoria. Stolleis framhöll, att det faktiskt stod var och en fritt att skriva sin egen rättshistoria, att välja sina perspektiv och att välja sina källor. Må bäste forskare vinna!

Och så har det blivit. De senaste decennierna har präglats av både postmoderna och postkoloniala perspektiv. Framför allt efter den 11 september 2001 har en ny *Zeitgeist* utvecklats. Divergens, skillnader, rättslig polycentri och polyvalens har i hög grad bidragit till en helt ny rättshistoria med nya både teoretiska och metodologiska grepp. Rättsliga rum (*Legal Spaces*), multinormativitet (*Multinormativity*) och transkulturell bearbetning (*Cultural Translation*) har introducerats som metodologiska instrument för en kontextuell och utmanande forskningsprofil.¹⁹ Det är verkligen spännande att få delta i denna forskningsprocess, där inte minst de amerikanska *law ands*-perspektiven i hög grad bidragit till att berika den rättshistoriska forskningens tematik.

Vår generations uppgörelse med förflutna beskrev jag också för två år sedan i Uppsala,²⁰ men det har hänt mycket de senaste två åren – och då framför allt på den europeiska scenen genom en påtaglig konsolidering av den komparativa rättshistorien. *European Society for Comparative Legal History* har konsoliderat sina positioner med sin

¹⁷ Hans Hattenhauer, *Europäische Rechtsgeschichte* (= *Ius communitatis*), 4. Uppl., C. F. Müller: Heidelberg 2004.

¹⁸ Ex.vis Peter Landau, *Europäische Rechtsgeschichte aus Kieler Sicht*, i: *Rechtshistorisches Journal* 12 (1993), 166-191.

¹⁹ Thomas Duve, a.a. (2014), 57 ff.

²⁰ Första Nordiska Rättshistorikermötet i Uppsala, april 2013.

viktiga tidskrift *Comparative Legal History* utgiven på Hart och med dynamiska konferenser, nu senast i Macerata 2014. Den massiva uppslutningen av rättshistoriker till dessa konferenser visar att vi idag fått intressanta kopplingar mellan rättshistoria och komparativ rätt. Men än viktigare är att den nya ledningen på MPI i Frankfurt med Thomas Duve och Stefan Vogenauer har angett nya berikande perspektiv för den europeiska rättshistorien – både beträffande rättsliga djupstrukturer och juridisk nutidshistoria. För Thomas Duve ligger fokus framför allt på utanför-perspektivet på Europa, *Europa i en global kontext*. Det gäller konkurrensen mellan rättsliga system (koloniala och traditionella) och rättsliga traditioner i de postkoloniala miljöer där europeiska kolonisationer påverkat de rättsliga förhållandena. Thomas Duve har de senaste åren publicerat ett antal viktiga programuppsatser om Europa i ett globalt perspektiv. Duve framhåller att det är dags att nyansera begreppet europeisk rättskultur. Det finns – som Stolleis också framhöll – inte en europeisk rättshistoria, vi har många. Duve konstaterar, att när den europeiska rättshistorien definieras som ett territorium i mångfald blir ett antal regioner i Europa marginaliserade. Han nämner de nordiska länderna som en sådan region.²¹ Men också den nordiska rättshistorien och rättskulturen som en enhet – det vet vi inte minst efter dessa dagar – uppvisar nationella eller regionala särdrag. En spännande utgångspunkt är att definiera den nordiska rättskulturen som "*mixed legal cultures*" utifrån metaforen av en salladsskål med identifierbara särdrag. Alltså övergripande gemensamma djupstrukturer men med nationella eller regionala rättskulturer.

Norden som *Sonderweg*: Forskningsuppgifter

Ett första exempel på detta kan vara kyrkans roll i den moderna nordiska rättsutvecklingen. I Norden har vi traditionellt en kyrka-stat-modell som fungerat i flera sekler. Sverige bröt den traditionen genom en relationsförändring 2000,²² Norge försökte att genomföra en motsvarande förändring med misslyckades 2008.²³ Det blev en parlamentarisk förlikning om det framtida förhållandet mellan kyrka och stat i Norge, vilken närmast kan liknas vid en bodelning mellan politiker och präster. I Norges spår följde Danmark, som tillsatte en utredning som i april 2014 kom med sitt betänkande

²¹ Thomas Duve, Entanglements in Legal History. Introductory remarks. I: Thomas Duve (red), a.a.(2014) 34.

²² Lag om Svenska kyrkan (SFS 1998:1591).

²³ St.meld. nr. 17 (2007–2008).

om en mindre grundlagsändring, som skulle ge Danmark en synod, ett kyrkomöte.²⁴ Det reformförsöket har gått på grund. Också i Finland och Island har genom grundlagsreformer identifierat relationerna mellan kyrka och stat. De nordiska rättskulturerna har i det avseendet helt olika kontexter. Här ligger öppet för ett gemensamt nordiskt rättskulturellt projekt om rätt och religion i de nordiska länderna!

Ett andra exempel hämtar jag från Fredrik Thomassons presentation om rättsförhållandena på den svenska kolonin S:t Bartholomey 1785–1878. Det var en presentation som förde oss rakt ut i de globala postkoloniala diskurserna. Traditionell tidig-modern provinspolitik reglerade rättsförhållandena. Svenskarna övertog det rättssystem som fransmännen lämnade efter sig, men anpassade det sedan efter både sedvanerättsliga principer och nationell rätt. Det för oss generellt in på de nordiska ländernas koloniala förflutna, dvs. nordisk rättskultur analyserat ur ett postkolonialt perspektiv. Här har vi mycket att göra: Danmark i förhållande till både Island och Grönland, i ett annat projekt skulle Norge, Sverige och Finland kunna undersökas komparativt i förhållande till samerna och samernas rättsförhållanden.

Därtill kommer de interna immanenta postkoloniala strukturerna, som kom upp genom Jukka Kekkonens presentation rörande juristerna i Finland under ofärdsåren. Det var en juridisk elit, som talade svenska och som tillhörde en auktoritativ social grupp. Det väckte frågan om det i den finska rättskulturen finns inbäddad en finlandssvensk djupstruktur, som varit av betydelse vid framväxten av det moderna Finland.²⁵ Fredrik Thomasson har verkligen öppnat ögonen på oss för viktiga rättshistoriska och rättskulturella forskningsprojekt.

Vår globala utmaning

Jag satte rubriken nordisk rättshistoria och den globala utmaningen på detta anförande, och det jag har sagt hoppas jag har omfattats av den rubriken. Lite programmatiskt ville jag därmed ge uttryck för att vi aktivt borde omfatta och inkluderas i de spännande nya diskurser rörande europeisk rättshistoria i förhållande till vår omvärld, som har definierats av Thomas Duve och andra.

²⁴ Betænkning 1544 Folkekirkens styre Betænkning fra Udvalget om en mere sammenhængende og moderne styringsstruktur for folkekirken. Kirkeministeriet (København) - April 2014.

²⁵ Kjell Å Modéer, Rätten och "kusternas arv" i "de tusen skärens land". Om den finlandssvenska rättskulturen. – om det nu finns en sådan. I: Ulrika Andersson et al (red), Festskrift till Per Ole Träskman, Norstedts, 352 ff.

Inom teman som "Norden och rättslig globalisering", "Komparativ europeisk rättshistoria" och "Rätt och religion" inryms åtskilligt av det som redan förenas oss nordiska rättshistoriker.

Nu ska vi sätta punkt och resa hem. Det är dags att framföra ett varmt tack till Dag och alla hans medarbetare här i Oslo för genomförande av mycket inspirerande och givande dagar.

Nu ser vi fram emot det tredje nordiska rättshistorikermötet i Köpenhamn 2017, som Ditlev Tamm inbjöd oss till i går kväll. Devisen, som vi nu efter dessa dagar tar med oss hem till våra rättshistoriska verkstäder runt om i Norden, den gav oss Mia i går:

Samarbete. Kvalitet. Transparens.

Den här konferensen har nämligen med all önskvärdhet visat på betydelsen av nordisk forskningssamverkan, av gedigna forskningsresultat och av behovet av en öppenhet i vår interna kommunikation. Så legitimerar vi konkret vår bild av rättshistorien! Må det gagna!